

KVARTERET STYRPINNEN 15

Arkeologisk schaktövervakning av L2015:7789/RAÄ-nr Stockholm 103:1 Stockholms stadslager i fastigheten Styrpinnen 15, Stockholms stad och län

MATILDA NOHRSTEDT

Rapporter från Arkeologikonsult 2019:3115

ARKEOLOGIKONSULT
Optimusvägen 14
194 34 Upplands Väsby
Tel: 08-590 840 41

www.arkeologikonsult.se

OMSLAGSBILD: Omslagsbilden visar en av de påträffade felbrända ugnskakelfragmenten i lager 133, rum 8–9 (fnr 133:200:1). Skala 1:1.

ALLMÄNT KARTMATERIAL:

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: 50007066_140003
Terrängkartan, samt GSD–Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

© Arkeologikonsult 2019

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

KVARTERET STYRPINNEN 15

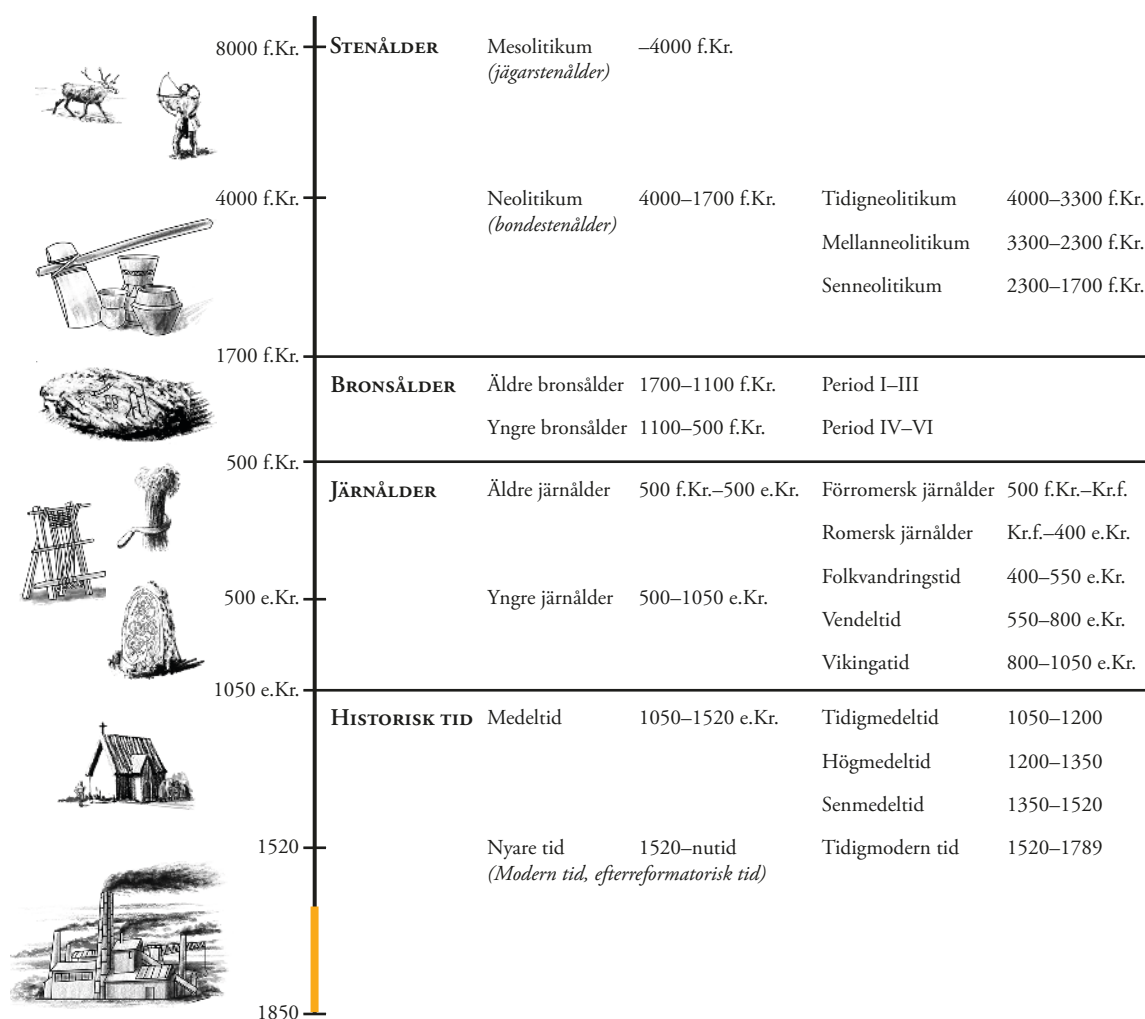
Arkeologisk schaktövervakning av L2015:7789/RAÄ-nr Stockholm 103:1 Stockholms stadslager inom fastigheten Styrpinnen 15, Stockholms stad och län

MATILDA NOHRSTEDT

Rapporter från Arkeologikonsult 2019:3115

ARKEOLOGISK PERIODINDELNING

ANTI-KVARISK BEDÖMNING

Antikvarisk bedömning anger hur man enligt kulturmiljölagen (1988:950), och till viss del även skogsvårdslagen (1979:429), bedömt lämningen och dess eventuella lagskydd vid registreringstillfället. Den slutgiltiga bedömningen görs alltid av Länsstyrelsen.

Fornlämning är en lämning som omfattas av skydd enligt kulturmiljölagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den tillkommit före 1850, är en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning.

Möjlig fornlämning innebär att man vid registreringstillfället inte kunnat ta ställning till om lämningen är en fornlämning

eller inte. Lämningen måste vara bekräftad i fält. Möjlig fornlämning kan även anges för en lämning som har undersökts i samband med en arkeologisk undersökning, men där man inte fastställt lämningens utbredning.

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, t.ex. fyndplats eller plats med tradition.

Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller förstörda. Inget skydd enligt kulturmiljölagen kvarstår. Lämningar som endast är kända via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING.....	7
INLEDNING	7
HISTORISK ÖVERBLICK OCH TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR.....	8
GENOMFÖRANDE	12
RESULTAT	12
Rum 1–2	12
Rum 4.....	15
Rum 6.....	16
Rum 8–9	16
DISKUSSION OCH TOLKNING	18
SLUTSATS.....	19
REFERENSER	20
Litteratur	20
Övriga källor.....	20
Kartor	20
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER.....	21
BILAGOR	22
Bilaga 1. Fyndtabell, keramik.....	22
Bilaga 2. Fyndtabell, kakel och kritpipor.....	25
Bilaga 3. Rumsbeskrivning.....	26
Bilaga 4. Kontextbeskrivning	27

Figur 1. Undersökningsområdet markerat på underlagskarta från Stockholms kommun, skala 1:7 000. Översikt i skala 1:200 000.

SAMMANFATTNING

Efter beslut av Länsstyrelsen i Stockholm har Arkeologikonsult utfört en arkeologisk schaktövervakning i fastigheten Styrpinnen 15 (figur 1). Eftersom fastigheten skulle grundförstärkas grävdes varje rum ur. Vilka rum som skulle schaktövervakas av arkeolog bedömdes i samråd med länsstyrelsen, oftast efter ett mindre provschakt hade gjorts (figur 2).

I fem rum påträffades träkonstruktioner eller äldre, fyndförande kulturlager. Alla kulturlager utgjordes av utfyllnadsmassor. De träkonstruktioner som påträffades var rustbäddar av olika karaktär. I ett rum påträffades avfall i form av felbränd keramik och kakel.

INLEDNING

Efter beslut av Länsstyrelsen i Stockholm har Arkeologikonsult genomfört en arkeologisk undersökning i form av schaktövervakning i fastigheten Styrpinnen 15, i kvarteret Styrpinnen. Ingreppet berörde forn lämningen L2015:7789 (KMR)/RAÅ 103:1 (FMIS), Stockholms stadslager. Schaktövervakningen utfördes med anledning av grundförstärkningar i fastigheten och på beställning av Kungspinnen 1 AB/c/o Vasakronan AB. Beslut om schaktövervakningen togs

av Länsstyrelsen i Stockholm i samband med att sju provgropar tagits upp utan arkeologisk övervakning (Lst dnr 431:20519:2017).

Syftet med undersökningen var att dokumentera de upptagna provgroparna, samt att dokumentera de lämningar och kulturlager som framkom under schaktningen.

Figur 2. Undersökningsområdet med rumsuppdelningen, rum med indikation visas i rött och rum utan indikation visas i svart, markerat på underlagskarta från Stockholms kommun, skala 1:500. Översikt med Fastighetskartan, skala 1:10 000.

HISTORISK ÖVERBLICK OCH TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR

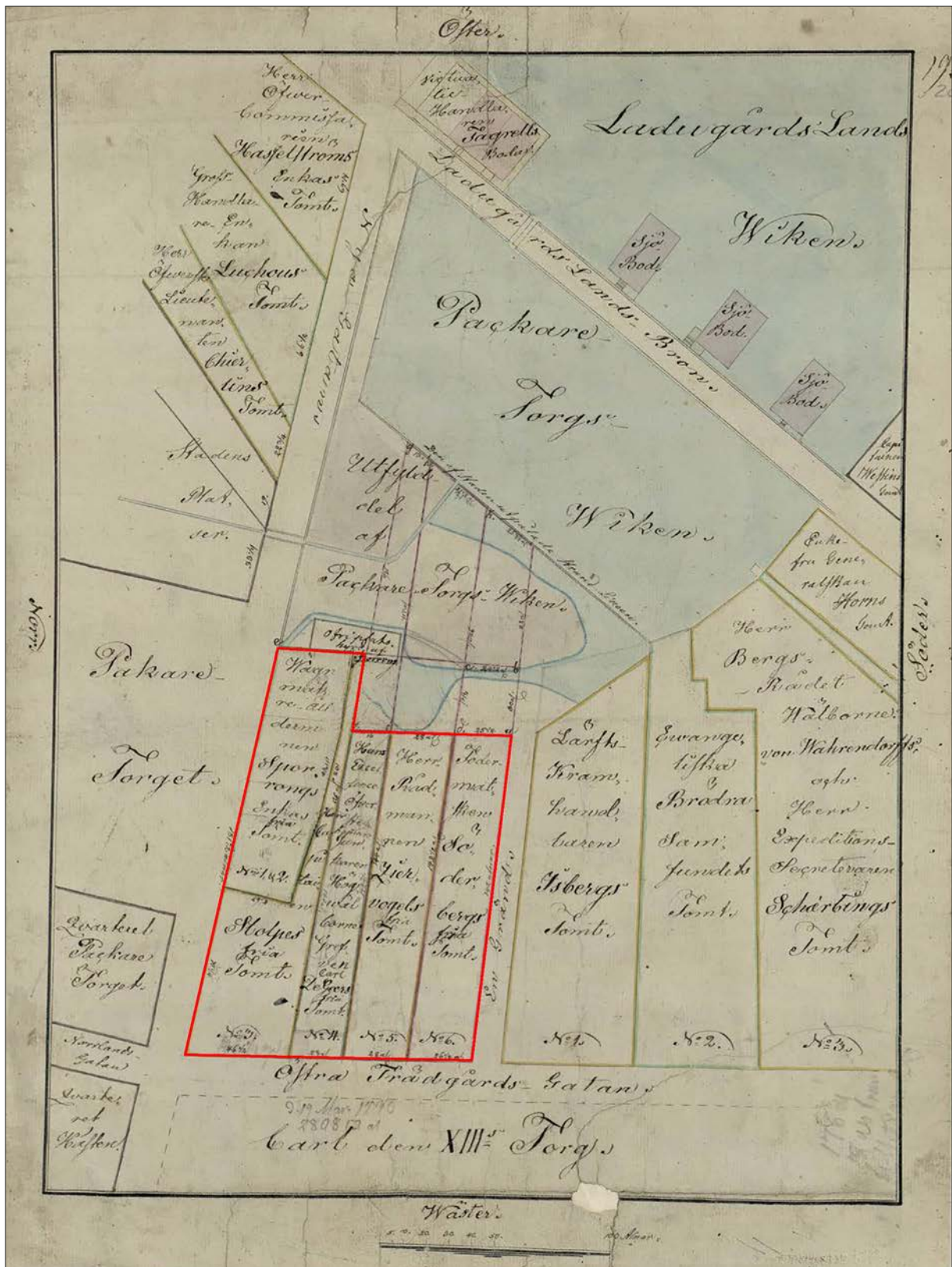

Kvarteret Styrpinnen ligger idag mellan två parkområden: Berzelii park och Kungsträdgården. Kvarteret har haft ungefär samma utbredning sedan åtminstone 1700-talets början. Dagens Berzelii park ligger till öster om kvarteret, på det som en gång var Packaretorgsviken, även kallad Katthavet. Viken fylldes igen på 1830-talet då den blivit träsklik och därefter anlades parken som invigdes 1858 (Stockholms stad 2017a).

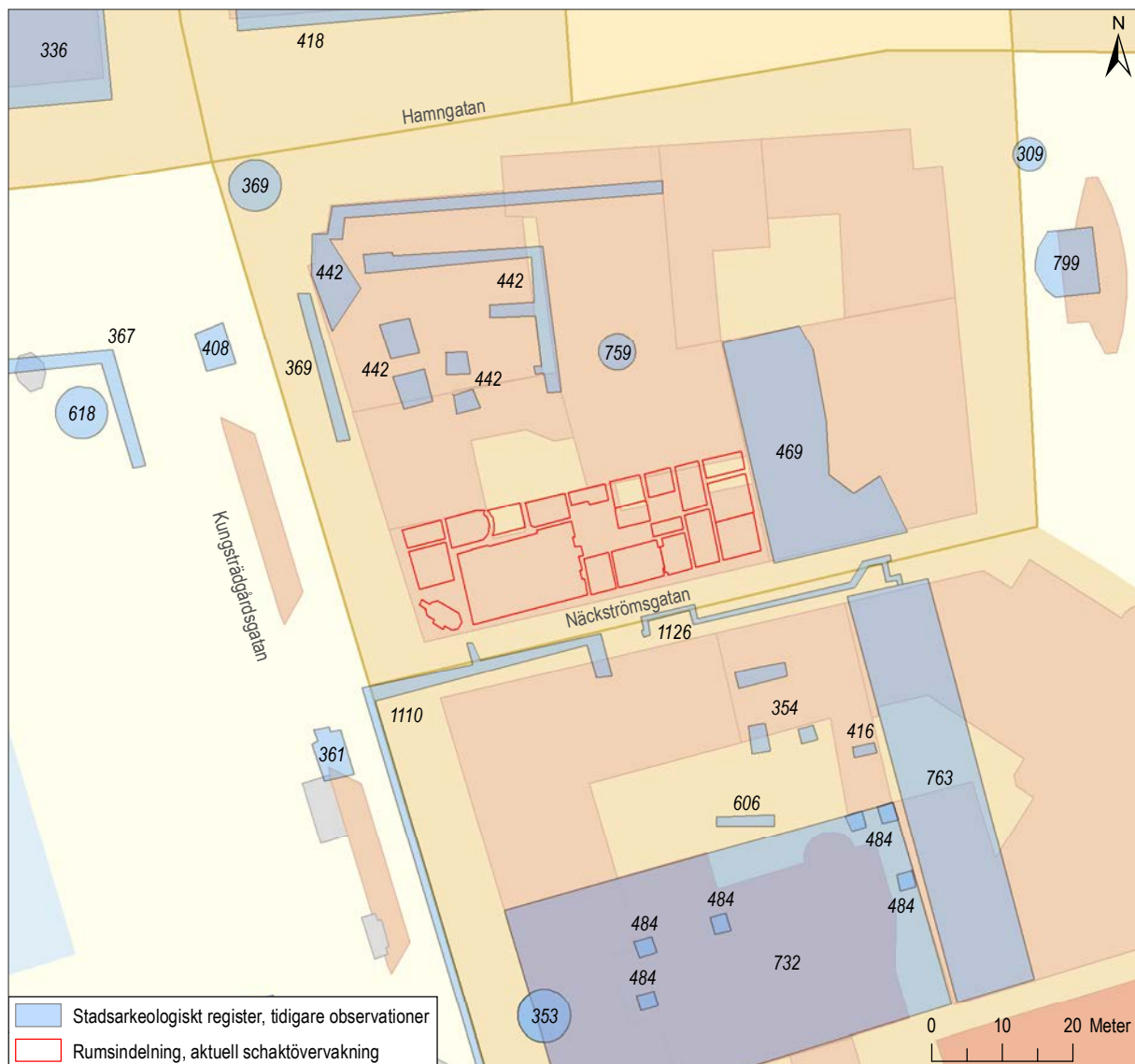
Kungsträdgården, till väster om kvarteret Styrpinnen, är rik på historia och är en av Stockholms äldsta offentliga parker. Under medeltiden var Kungsträdgården en odlingsträdgård som levererade grönsaker och kryddor till kungligheterna på slottet. På senare delen av 1500-talet omvandlades Kungsträdgården till en mer parklik, inhägnad trädgård (Stockholms stadsmuseum 1998). I Kungsträdgårdens södra ände byggdes slottet Makalös åren 1635–1643 (Axel-Nilsson 1984:44ff). Slottet brann sedan ned och revs sedan år 1826 (Axel-Nilsson 1984:11). Kungsträdgården användes under hela slottets tid som slottsträdgård/park där olika kungliga tillställningar hölls. I parken fanns under olika perioder både lusthus och tillhörande orangeri. Parken öppnades sedan för offentligheten i slutet av 1700-talet, dock med tryckta förordningar som tydliggjorde vilka som fick vistas i parken (Stockholms stad 2017b).

Kvarteret Styrpinnen ligger således mellan två platser som har haft väldigt olika karaktär. När det befintliga huset byggdes, runt år 1901–1902, fick kvarterets tomter det utseende de har idag. Innan dess, före 1860-talet, utgjorde de långsmala sjötomter i ostnordost–västsydvästlig riktning. På tomtkartan över kvarteret Styrpinnen, som troligen är från 1820, syns de långsmala tomterna (figur 3). Norr om kvarteret hade Packaretorgsviken börjat fyllas igen och små vattenfyllda diken eller möjligen kanaler vittnar om den äldre strandlinjen. Väster om kvarteret syns Packaretorget och i öster ligger kvarteret Näckströmmen. Nästintill alla tomter benämns som ”fria tomter” och dess ägare är vagnmakar-åldermannen Sporrongs änka, kapten Stolpe, greven Carl De Geer, rådmannen Ziervogel, och fodermarsken Söderberg. Fria tomter skulle kunna innebära att tomterna inte är bebyggda eller att det finns skattelättnader, detta framgår dock inte. På en karta över Stockholm från 1863 går det att se hur tomterna i kvarteret börjat delas upp och styckas av för att efter hand påminna om dagens fastighetsindelning. Avstyckningen sker sannolikt eftersom viken vid den här tidpunkten nyligen fyllts igen och kvarteret, förutom att ha fått den nya trevliga Berzelii park som granne, även utökats till ytan. Kvarterets tidigare så organiska östra sida fick nu en mer rektangulär form och den nya marken fanns tillgängligt för avstyckning.

Figur 3. Tomtkarta över kvarteret Styrpinnen, rödmärkat, med ägare till vardera tomt och den planerade utvidgningen åt öst. Dess upphovsman är okänd och året är oklart, en blyertsanteckning på kartan visar 19 mars 1730/1770 emedan datumet enligt arkivet är 1820? JAK 19–20. Kartan ej rektifierad.

Figur 4. Planen visar Kvarteret Styrpinnen med det närmaste området och de arkeologiska observationer som gjorts. Stadsarkeologiskt register på Fastighetskartan, skala 1:750. Den tillhörande tabellen visar vad som framkom vid schaktningarna.

Kvarteret har varit föremål för kontinuerliga byggnationer, ledningsdragningar och upprustningar. För en sammanställning över de arkeologiska undersökningar och observationer som gjorts under de senaste nästan hundra åren se figur 4 och 5 (från databasen Stadsarkeologiskt register).

Värt att nämna är antalet påträffade fynd av båtlämningar (SR 354, SR 369-osäker, SR 442, SR 469, SR 763) inom närområdet. Ett av dessa fynd kunde dendrodateras till tidigt 1700-tal (SR 763). Utifrån de tidigare arkeologiska observationerna är det även tydligt att omfattande utfyllnader gjorts i hela området. Även grundförstärkningar, i form av rustbäddar och/eller pålar (SR 309, SR 354, SR 408, SR 442, SR 469, SR 484) har påträffats i närområdet.

SR-nr	Belägenhet	Schakttyp	Resultat	Undersök- nings-år	Upphov
309	Berzelii park	Rörschakt	Äldre fyllnadsmassor, tre stolpar med kol och tegelblandad jord emellan.	1967	G. H., K.S.
336	Hästen 23	Nybyggnation	Sex båtlämningar, 1640-talets strandlinje, en huslänga, fyra brunnar samt rester av kajer, bryggor, och rustbäddar påträffades. Lagren som påträffades utgjordes av utfyllnadslager av avfall, gödsel, huggspån, grus och sand som varvats.	1971	Anna Bergman/ Anita Biuw
353	Katthavet 2	Schaktning, odef.	Kulturlager med rivningsmaterial, svart att tyda, platsen är ungefärlig.	Okänt	Okänt
354	Katthavet 3	Grundförstärkning	Båtrester påträffades i flera schakt, ca 1-2 meter under källargolvet. Oklart om båtrester tillhör ett och samma fartyg, det skulle då utgöra ett mycket stort fartyg. Båtdelarna är i den mån det gick att bestämma kravellbyggda av furu. Även rester av bryggkista och pålning påträffades i schakten.	1961	Henrik Ahnlund
361	Kungsträdgårdsgatan	Schakt för kabelbrunn	Fynd av lerkärl samt fajanskärl, dock inga kulturlager.	1947	A. Nordström?
367	Kungsträdgården	Ledningsomläggning	Kallmurad grundmur av huggna stenar ståendes på en rustbädd av stockar med kvadratisk tvärsnitt. Bör tillhöra orangeri från 1700-talet. Här påträffades även en ledning av sandsten, med inre dimension som var 0,4x0,4 meter i diameter. Tillhör bevattningssystem från slutet av 1600-talet som gick mellan Katthavet och Kungsträdgården. Även pålar påträffades.	1949	Alf Nordström
369	Kungsträdgårdsgatan	Ledningsschakt	På cirka två meters djup påträffades stockar av ek som ska ha varit böjda likt fartygsstavar. Enligt arbetaren som uppgav information till Stads-museet. Båtfyndet är markerat med en ring norr om resterande delar av schaktet.	1943	Hans Christiansson
408	Kungsträdgårdsgatan-Hamn-gatan	Schaktning, odef.	Spontade sidor, på botten framkom sju liggande stockar (0,3-0,2/0,25 meter breda) som tolkades som en rest av en rustbädd.	1974	Kerstin Riessen
415	Norrmalmstorg	Schakt för Stockholms Spårvägar	I schaktet påträffades vattenledningsrör av trä, 0,4-0,5 meter i diameter, dess inre diameter 0,17 meter. Trolig del av vattenledning som anlades av trädgårdsintendent Johan Härleman 1694-1696.	1956	B. Stockhaus-Englund
416	Katthavet 3	Grundförstärkning	Trärester, diverse båtrester samt ett avloppsrör av trä.	1962	Henrik Ahnlund
418	Hamngatan-Norrmalmstorg	Schaktningar, odef.	I schaktet påträffades två pålrader som tolkats som kaj. Samt påträffades en möjlig båtrester. Röriga anteckningar men möjligen ytterligare en båt eller rustbädd.	1931	John Söderberg
442	Styrpinnen	Grundförstärkning	I schakt intill kungsträdgårdsgatan påträffades en rustbädd av plank och pålar (9x3 meter). I SV schaktområdet påträffades rikligt med pålar tolkade som möjlig kajkant. Även båtrester byggd i kravell fanns som störst var bredden nio meter.	1942	Hans Hansson
469	Styrpinnen 20	Schaktningar, odef.	Gråstensmur, stockbädd, trärör, strandskoning, stenmur, båtrester.	1927	Ernst Grönwall
484	Katthavet 7	Provgropar	I schakten påträffades en rustbädd till stående byggnad. Här påträffades även delar av en stenlagd grund till gårdshus som rivits under sen tid. I botten av schaktet observerades ett organiskt lager.	1978	Anita Biuw
606	Katthavet	Grundförstärkning	Båtrester samt rustbädd och vad som tolkades som brygga eller kaj.	1940	Hj. Dahlander
618	Kungsträdgården	Okänt	Kunde inte hittas	Okänt	Okänt
732	Katthavet	Nybyggnation	Fynd av två plankor som tillhört båtar. Kulturpåverkade lager, ej tolkade.	1980	Britta Peterson
759	Styrpinnen 19	Schakt för hiss	Endast påförda massor.	1986	Anita Biuw
763	Katthavet 6	Om- och nybyggnation	Båtdelar som dendrodaterades till början av 1700-talet framkom.	1987	Monica Fredriksson
790/ 799	Berzelii park/ Styrpinnen	Nybyggnation	Avfall vid äldre strandkant. Några glest nedslagna stolpar påträffades.	1989	Monica Fredriksson
1110	Näckströmsgatan-Kungsträdgården	Schaktningar, odef.	I schaktet som gjordes i Näckströmsgatan påträffades endast recenta fyllnadsmaterial.	1995	John Wändesjö, Marcus Lindström
1125	Näckströmsgatan	Ledningsdragning	I schaktet påträffades en äldre gatunivå av kullersten 0,6 m under marknivå, odaterad, men måste vara yngre än 1700-tal på grund av Näckströmens igenfyllnad vid samma tid.	1997	John Wändesjö

Figur 5. Tabell över de arkeologiska observationer (Stadsarkeologiskt register) som gjorts i närmaste området till Kvarteret Styrpinnen. Registret och observationerna är gjorda av Stockholms stadsmuseum.

GENOMFÖRANDE

Schaktningarna genomfördes i källaren på fastigheten Styrpinnen 15 med en liten bandburen grävmaskin. De lämningar och kulturlager som påträffades dokumenterades med digitalt foto och ritades på millimeterpapper då inmätning med GPS och totalstation inte var möjlig. Lämningarna dokumenterades även skriftligt.

Premisserna för de grundförstärkningar som skulle göras i fastigheten ändrades under arbetets gång. Från att gräva mindre schakt i varje rum blev det nödvändigt att schakta ur hela rummen. Källarrummen schaktades därför ner till olika djup, och dokumenterades. I vissa rum grävdes provgropar för

att konstruktören skulle kunna bedöma skicket på grundmurarna. Även dessa dokumenterades enligt ovan nämnda metoder.

I samråd med Länsstyrelsen gjordes inför schaktstart i varje rum en bedömning av huruvida det fanns behov av arkeologisk övervakning. Flera rum bedömdes inte behöva arkeologisk övervakning då utrymmena var för små eller schaktdjupet var grunt. I flera fall gjordes på arkeologens begäran provgropar i de mindre rummen för att skapa underlag för en sådan bedömning. Fynd plockades restriktivt, endast daterande eller på annat vis intressanta fynd tillvaratogs.

RESULTAT

Då provgropar redan grävts utan arkeologisk övervakning skulle dessa dokumenteras i den mån det var möjligt. Detta var i de flesta fall inte möjligt då flera av groparna vid dokumentationstillfället hade vattenfyllts, rasat in eller fyllts igen. Flera av de källarum där provgropar grävts skulle senare schaktas ner till ett liknande djup som provgroparna och dokumentationen av dessa provgropar ansågs därför överflödiga.

Gemensamt för de flesta rum var att de överst innehöll utfyllnadsmaterial av recent karaktär med armeringsjärn, asfalt och betongkross. Utfyllnadsmaterialet utgjordes av ett lager som var grått till gråbrunt i färgen och bestod av siltigt och sandigt grus med sten och småsten. De rum som inte bedömdes behöva någon arkeologisk övervakning vid schaktningen var rum 6–7 och 11–20. De rum som genererade arkeologiska fynd av äldre karaktär var rum 1–4, 6, 8–10 samt 21–26 (figur 6).

Rum 1–2

Rummet var runt 60 kvadratmeter och skulle grävas ned 1,27 meter till en nivå av +0,09 meter över havet. Schaktdjupet nådde inte grundmurarnas botten. Under betonggolvet var ett utfyllnadslager (120–121) som bestod av brun sand med enstaka stenar och betongbitar. Lagret varierade i tjocklek men var runt 0,9 meter tjockt. I dess nordvästra del innehöll lagret även större skarpkantade stenar. Lagret tolkas som bärlager för betonggolvet. En modern brunn (122) hade förstört lager och eventuella konstruktioner i rummets nordvästra hörn.

Under den recenta fyllningen påträffades ett svart kulturlager, 101, som bestod av kolbemängd sandig silt. Lagret var tjockt, upp till 0,53 meter, och innehöll fynd av obrända ben och ostronskal. I lagret påträffades även en mängd intressant keramik.

Figur 6. Planen visar rumsindelningen och schaktovervakningens resultat. Mot bakgrund av underlagskarta från Stockholms stad, skala 1:250.

Bland keramikfynden påträffades fragment av två skålar av holländskt vitgods som dateras till perioden 1600–1750 (fnr 101:100:3) (figur 7). Även fragment av ett fajanskrus med rödgult gods och kinainspirerad dekor påträffades. Fajanskruset påminner till stor del om den nederländska Delftfajansen och har daterats till 1625–1725(50) (fnr 101:100:5, figur 8) (Johansson 2019). Utöver detta påträffades även en stor mängd rödgods som fötter och rörskåft från trebensgrytor samt fragment från fat och skålar.

Även tre fynd av ornerade kritpipshuvuden påträffades i lagret. Dessa var alla från Nederländerna. En var dekorerad med en sexbladig tudorros som daterade pipan till 1710–1790 (fnr 101:201:4). Ett av piphuvudena (fnr 101:201:7) var märkt med ett klackmärke med ett krönt P, vilket placerade fyndet i tidigt 1700-tal. Det sista piphuvudet hade klackmärket IKS (fnr 101:201:6). Den upphöjda mittbokstaven var tyvärr delvis avslagen och proveniensen är därför något osäker men den bör vara från Gouda-området. Klackmärket IKS användes 1692–1876.

Under det svarta utfyllnadslagret framkom en rustbädd, 110, i form av stenistor lagda i enlighet med kvarterets orientering i ostnordost–västsydvästlig riktning. Stenistorna var uppbyggda av träramar av runda, knuttimrade stockar och sedan fyllda med lager 112 som främst innehöll grus och sten. Lagret 112 var fyndtomt, dess färg var grå i norr till rosaröd i söder. Stockarna i rustbädden 110 var generellt dåligt bevarade förutom i den sydvästra delen av rummet där de var mer välbevarade. Hur stora facken

Figur 7. Fyndet av en skål gjord i holländskt vitgods med karakteristisk grönglaserad utsida och gulglaserad insida (fnr 101:100:3). Ett bottenfragment av ytterligare en skål och några mindre mynningsfragment av samma keramiktyp påträffades i lagret 101. Skala 1:2.

var som stockarna bildade är svårt att säga eftersom flera stockar var kraftigt förmultnade och vissa kan ha försvunnit helt, framförallt de som låg inom lagret 112. Facken kan dock estimeras till 1,6x1,6 meter som kan ses mellan stockarna 123–126, detta då endast baserat på ett möjligt fack. Konstruktionen kunde inte undersökas då den framkom i botten av schaktet. Lagret 112 låg tydligt innanför stockarna i rustbädden 110, och skilde sig från de övriga siltiga, feta, fyndrika och svarta utfyllnadsmassorna som finns öster om rustbädden.

I rummet påträffades nio pålar i varierande storlekar. Fem av dessa (100, 105, 114–116) låg på rad längs med rustbäddens östra sida (stocken 106) och kan vara samtida med rustbädden.

Figur 8. Bilden visar delar av ett fajanskrus med Kinainspirerad dekor (fnr 101:100:5). Godset är gulrött i färgen. Kruset är troligen gjort i Delft, Holland men liknande keramik gjordes även i Tyskland. På ett av fragmenten syns en person med huvudbonad. Daterad till 1625–1725(50). Skala 1:2.

Rum 3

I rum tre påträffades ett utfyllnadslager, 153, som bestod av kolbemängd silt. I dess övre del var lagret mycket torrt. Fynd av planglas, och recenta järnföremål gjordes i dess övre del. I botten var lagret svart och fett med inslag av tegelkross, tegelstenar och taktegel. Enstaka odekorerade kritpipsskaft påträffades i lagrets övre hälft. Lagret innehöll dock en del intressant keramik, bland annat ett fragment dekorerat gods (Staffordshire slipware) från England som dateras till perioden mellan 1675–1775, se figur 9. I fyllningen påträffades även ett grått, tummat seltserkrus från södra Tyskland eller Nederländerna, som använts för att transportera mineralvatten, figur 10 (Gross 2003).

Vid rummets östra vägg grävdes schaktet något djupare än resterande ytor då exploitören önskade titta under grundmuren. Grundmuren, som var gjord av betong, vilade endast på träpålar.

Rum 4

Rummet grävdes efter två olika schaktdjup, i den norra delen skulle det schaktas ned till -0,15 meter över havet och i dess södra del till +0,55 meter över havet. De övre fyllnadsmassorna i rummet bestod av brun, sandig silt med grus, småsten och tegelkross.

Vid -0,15 meter över havet påträffades en liggande trästock, 147. Denna hör troligen till en rustbädd, då den låg i nordnordväst–sydsydöstlig riktning. Stocken var skuren i norr men fortsatte in under den södra schaktkanten. Då stocken låg vid schaktbotten undersöktes den inte.

I den södra delen av rummet påträffades det strax under golvnivå två torra, och välbevarade stockar, 148. Dessa låg parallellt med varandra och fortsatt in under tröskeln i söder, under golvet till rum 7. Dessa var så pass välbevarade att de kunde dras ut. Vardera stocks totala längd var 4,7 meter. Troligen var stockarna inte av någon högre ålder utan tillhörde det stående husets byggnadsperiod runt sekelskiftet 1800–1900.

Figur 9. En bit Staffordshire slipware med den karaktäristiska marmorerade glasyren. Denna typ av keramik tillverkades i England mellan 1675 och 1775 (fnr 153:102:1). Skala 1:1.

Figur 10. De delar av seltserkruset som påträffades i fyllningen 153 har tummad fot och rundad buk (fnr 153:102:4). Dess proveniens är svår att bestämma utan brunnsmärkningen, men denna typ av mineralvattenflaska tillhör den äldre och bör vara 1600–1800-tal. Troligen kommer den från södra Tyskland eller Nederländerna (Gross 2003). Skala 1:2.

Rum 6

Under utschaktningen av korridoren rum 6 påträffades en kvarnsten. Kvarnstenen var rund med ett runt kvarnöga (figur 11). Den hade en konkav, respektive en plan, sida, med mönsterspår på den flata sidan (figur 12). Stenen tolkas som avfall, troligen har den gått sönder och sedan använts som fyllnadsmaterial. Stockholm var under 1600- och 1700-talen rikt på väderkvarnar men det var även vanligt med vattendrivna kvarnar. På Petrus Tillaeus karta över Stockholm från 1733 listats inte mindre än 59 väderkvarnar, varav fem av dessa i St. Jacobs socken. Fyndet är därmed inte förvånande utan erinrar om en av stadens viktigare verksamheter.

Rum 8–9

Rummets övre utfyllnadslager bestod av ett ljusbrunt sandigt lager som täckte ett 0,2 meter tjockt raseringslager, 143, främst bestående av stora mängder taktegel och tegelstenar. Lagret täcker hela rummet men i väster var tegelinnehållet inte lika rikligt, istället fanns sprängsten med spår av borrhävar. Under 143 påträffades det i rummets östra del ett lätt, grusigt sandlager, 133, som även innehöll fint, uppluckrat trä. Lagret var luftigt och innehöll en mängd keramik och kakel.

Både keramiken och kaklet som påträffades visade sig till stor del vara felbränt eller så kraftigt uppvärmt att godset blivit lila till färgen, sintrat och fått

Figur 11. Lösfyndet av den kvarnsten som påträffades i rum 6. Kvarnstenen är 0,74 meter i diameter och 0,14 meter som tjockast vid kvarnögat. På fotot syns även fyra slitningsspår i kvarnögat. Skala 1:10.

slagartade håligheter. Den felbrända keramiken bestod av ett antal olika rödgodsföremål, bland annat hängeln till en förningskruka med lerskräp i glasyren (fnr 133:101:2). Två kakelplattor påträffades bland det felbrända materialet, båda grönsvarta med växtmotiv (fnr 133:200:1), se figur 13.

Lager 133 överlagrade resterna av en rustbädd, 146. Rustbädden var orienterad i östnordöst–västsydvästlig riktning och utgjordes av totalt tio stockar. Stockarna verkade glest lagda och var kanske inte sammanfogade alls. Flera av stockarna var delvis förmultnade och eftersom rustbädden låg på samma nivå som schaktbotten, +0,29 meter över havet, kunde konstruktionen inte undersökas. I rummets västra del gjordes två provgropar, en vid den södra (142) respektive en vid den norra (141) väggen. Provgroparna gjordes för att konstruktören skulle besikta grundmurens undersida. I provgroparna framkom vad som verkade vara ytterligare en nivå av rustbädden liggandes rakt under den redan framtagna rustbäddsnivån. I den norra provgropen, 141, påträffades ett grått utfyllnadslager som var cirka 0,3 meter tjockt och bestod av sand och småsten som överlagrade ett svart, fett utfyllnadslager bestående av organiskt material. Provgropen grävdes ned till -0,51 meter över havet. I den södra provgropen, 142, påträffades även en nedre del av rustbädden där trästockarna verkade välbevarade i det feta, grå sandiga utfyllnadslagret. Utfyllnadslagret var detsamma som påträffades i provgrop 141.

Figur 12. Huggna spår i kvarnstenens släta sidor som maler och transporterar ut mjölet över malstenarnas kanter. Kvarnstenen kommer från en vind- eller vattendriven kvarn.

Rum 21–26

Rummet var det största av källarrummen, totalt var utrymmet 173 kvadratmeter. Schaktbotten låg på +0,55 meter över havet, det vill säga något högre än de flesta av fastighetens östra rum. I rummet grävdes ett provschakt i det sydvästra hörnet. I provschaktet framkom ett lager av blålera som delvis täckte ett organiskt skikt. Under det organiska skiktet framkom mer av den rena blåleran. Det är möjligt att det organiska lagret har utgjort fyllnaden i en rustbädd som delvis raserats, likt det i rustbädden 151, i sydvästra delen av samma rum. Ett starkt argument för detta är lagrets mycket skarpa södra kant som låg i samma riktning som rustbäddarna. Blåleran är högst troligt påförd utfyllnad och inte naturlig. Blåleran förekom i hela rummet.

Längs schaktets norra sida låg en planka i öst-nordöst–västsydvästlig riktning. I vinkel mot plankan, längs schaktets västra sida under grundmuren, låg två staplade stockar. I schaktets nordvästra hörn påträffades även en huggen sten. Den huggna stenen

och träkonstruktionen kan vara en återanvänd del av en äldre byggnad. Den stående byggnadens grundmurar var av betong och stod på träpålar. Därför bedömdes dessa byggnadsdelar, något omåka med den aktuella byggnaden, ha lämnats kvar sedan tidigare.

I rummets sydöstra del påträffades rustbädden 151 som bestod av fem stockar med samma orientering som rustbäddarna 110 och 146. I rustbäddens södra ramverk fanns även tre stående plankor. Stockarna i rustbädden tolkades som den nedersta nivån av den ursprungliga rustbädden. Stockarna var avbarkade med ett rundat tvärsnitt, men med två planhuggna motsidor. Stockarna var cirka 0,23 meter tjocka. Inuti det ramverk som rustbädden utgjorde bestod fyllningen av sly och granris.

I rummets nordvästra del påträffades tre pålar. Pålarne hade runda tvärsnitt. De framkom direkt under betonggolvet vilket skulle kunna vara ett argument för att de tillhör det stående husets byggnadsfas.

Figur 13. Fyndet av ett felbränt krönkakel med grönsvart glasyr och växtmotiv som påträffades i lager 133, rum 8–9, tillsammans med ytterligare felbränd keramik och en bit kakel i samma design, (se omslagsbilden) (fnr 133:200:1). Skala 1:2.

DISKUSSION OCH TOLKNING

I kvarteret påträffades en mängd intressant, importerad keramik från Tyskland och Nederländerna som talar om rikare hushållning. Flera fynd av fajans efterliknade det dyrare kinesiska porslinet. Ytterligare antydan till import var seltserkruset som även det härrör från ovan nämnda regioner. Därtill framkom en uppsjö av rödgodsavfall, troligen vardagskeramiken. Även delar av rödgodsfynden visade sig vara importerade från Nederländerna, till exempel påträffades en holländsk trebensgryta (Johansson 2019).

År 1669 uppfördes en kakelugn på Skoklosters slott med kakel likt det felbrända som påträffades i rum 8–9 (se figur 13). Den kakelugnen gjordes av kakelugnsmakaren Michael Erikson som var aktiv i Uppsala (Maxén 2019). Ytterligare kakel med mycket likt motiv påträffades vid undersökningen i Helgeandsholmen i slutet av 1970-talet och motivet med växter eller figurer under valvbåge var vanligt under 1600-talet. Det felbrända keramikmaterialet som påträffades i rum 8–9 bör ses som avfall, från en keramikverkstad aktiv på 1600-talet i närheten av Styrpinnen. Det bör ha varit en konstant efterfrågan på utfyllnadsmassor i området vid Berzelii park och kvarteret Styrpinnen då det troligen ofta fanns behov av att fylla ut sankta markpartier. Stora mängder av avfall som exempelvis en keramikverkstad skulle producera bör ha hamnat i verksamhetens närområde, i utfyllnadsmassor som de i Styrpinnen. Det har inte framgått om felbränt keramikmaterial påträffats vid andra undersökningar i närområdet. Det är även en möjlighet att det transporterats från den soptipp som låg vid Packaretorgsviken. Det är tydligt att behovet av fyllnadsmassor har präglat hela närområdet, se figur 4 med tabell.

Rustbäddarna som påträffades i schaktövervakningen låg för det mesta vid schaktbotten och kunde därför inte undersökas. I fallet med rustbädden 146 verkade det finnas flera nivåer och det är mycket möjligt att även rustbädden 110 har det. Trästocken 147 påträffades vid -0,15 meter över havet och kan

tyda på att rustbäddarna fortsatt ned. Den stående byggnaden har en djupare källare än det tidigare huset som stod på platsen och det är troligt att tomten schaktades ur och delar av rustbädden plockades bort när dagens hus byggdes.

De övre stockarnas bevaringsgrad var mycket dålig medan de nedre stockarna, som inte kommit i kontakt med det moderna, torra och sandiga utfyllnadsmaterialet, verkar ha bevarats väl. Det går inte med säkerhet att bedöma ålder på någon av rustbäddarna. Keramikmaterialet som i vissa fall har påträffats i utfyllnadslager ovan rustbäddarna har daterats till 1600- till sent 1700-tal men som alltid med utfyllnadsmassor finns risken att de kommer någon annanstans ifrån. Det är inte säkert, efter schaktövervakningen, hur huset är anlagt. Det vill säga om hela tomten schaktats ur eller om enbart smalare schakt gjorts för grundmurarna. Med tanke på rustbäddens djup kan det vara intressant, vid framtida undersökningar där rustbäddarna friläggs och undersöks, att försöka datera dessa. Detta kan vara av intresse då rustbäddarna var konstruerade på olika sätt, 110 som stenkista, 151 med ris och 146 utan vare sig ris- eller stenfyllning. Eftersom rustbäddarna är genomgående inom närområdet kanske det då skulle vara möjligt att ytterligare tydliggöra framväxten av kvarteret. Det är inte omöjligt att dateringarna då kan landa vid 1600–1700-talen snarare än senare.

I kvarteret påträffades inga fynd som kan kopplas till dess maritima läge men det är möjligt att sådana fynd skulle kunna göras i kvarterets mer östligt belägna delar. Kajen i Packaretorgsviken nämns på Petrus Tillaeus karta över Stockholm från 1733 som en av de största ”lastagerne”. Den bör ha använts flitigt men huruvida denna sträckte sig över tomterna i kvarteret Styrpinnen är inte helt klart. På tomtkartan (figur 3) finns ingen sådan kaj, men vid denna tid var viken så pass igenfylld att platsen inte längre kunde erbjuda någon sådan funktion.

SLUTSATS

I kvarteret återstod som väntat främst utfyllnads- massor och rustbäddar som legat till grund för äldre byggnader. Den stående byggnadens grundmurar bars upp av träpålar. Träpålar påträffades även inom källarutrymmena och det är möjligt att dessa var av äldre ursprung. Vid grävningen för källaren till den stående byggnaden har eventuella kulturlager försvunnit och byggnationerna har istället lämnat efter sig tydliga spår efter de extensiva markarbeten som gjordes för att skapa mer mark och göra platsen beboelig.

Rustbäddarna var uppbyggda på olika sätt i olika delar av fastigheten vilket kan tyda på att de inte är samtida. Eftersom den övre nivån av rustbäddarna i flera fall var mycket förmultnade kunde den totala längden på stockarna inte avgöras. Resterande

rustbäddar låg under schaktdjup och kunde därför inte undersökas. Därmed dokumenterades endast det som framkom. Rustbäddarnas ålder går inte att avgöra utifrån schaktövervakningen. Enligt exploatören är den lagd för ett hus som ska ha byggts på platsen 1845, men dessa uppgifter har inte kunnat bekräftas arkeologiskt eller utifrån det digitaliserade kart- och arkivmaterial som fanns tillgängligt för den översiktliga historiska genomgång som gjorts. En provtagning för dendrokronologisk datering föreslås därför vid eventuella framtida arbeten.

I fastigheten påträffades även flera utfyllnadslager med intressanta keramik- och kritpipsfynd. Därtill framkom keramik- och kakelavfall, troligen från en keramikverkstad.

REFERENSER

Litteratur

Gross, U. 2003. Zur Geschichte der ältesten Selterswasserflaschen aus Steinzeug. Red. Sangmeister, E. *Archäologische Nachrichten aus Baden*. Heft 67 (s. 42–48)

Axel-Nilsson, G. 1984. Makalös. Fältherren greve Jakob De la Gardies hur i Stockholm. Stockholmsmonografier, Stockholms kommun 51

Stockholms stadsmuseum 1998. Kungsträdgården – kort beskrivning av områdets historia. Stockholms stadsmuseum, Storstockholms lokaltrafik, Kulturhuvudstadsåret Stockholm 98

Johansson, Mikael 2019. Stockholms stadsmuseum. Skriftligt meddelande.

Maxén, Maria 2019. Nordiska museet. Skriftligt meddelande.

Övriga källor

Stockholms stad 2017a. *Berzelii park*.
Sökord: Berzelii park
<http://www.stockholm.se/KulturFritid/Park-och-natur/Parker/Stadens-parker/Berzelii-Park/> (hämtad 2019-03-07)

Stockholms stad 2017b. *1700-1850: De första offentliga parkerna*.
Sökord: Kungsträdgården
<http://www.stockholm.se/KulturFritid/Park-och-natur/Parker/Parkhistoria/1700-1800-talets-borjan/> (hämtad 2019-03-07)

SR=*Stadsarkeologiskt register*. Stockholms stadsmuseum.

Kartor

1863 ÅRS KARTA ÖVER STOCKHOLM
Okänd upphovsman, 1863,
Stockholms Stadsarkiv
SE/SSA/Tryckta kartor/1863 års karta

TOMTKARTA, KV. STYRPINNEN (EJ NORMERAT),
PACKARETORGET
Jacobs församling, Stockholm
Okänd upphovsman, troligt årtal 1820?
Stockholms Stadsarkiv
Stadsingenjörskontorets detaljkartor
Församlingsritningar
JAK 19–20

GENERALKARTA ÖVER STOCKHOLM
Petrus Tillaeus, 1733
Stockholms Stadsarkiv
SE/SSA/Tryckta kartor/1733 års karta/Petrus
Tillaeus

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Arkeologikonsults projektnr:	3115
Länsstyrelsens dnr:	431-9793-2018
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2018-03-12
Uppdragsnr i Fornreg:	201800283
Uppdragsgivare:	Kungspinnen 1 AB c/o Vasakronan AB
Län:	Stockholms län
Socken och kommun:	Stockholms stad
Fastigheter:	Styrpinnen 15
Fornlämning, FMIS:	Stockholm 103:1
Fornlämning, KMR:	L2015:7789
Typ av undersökning:	Arkeologisk schaktövervakning
Utförandetid:	2018-03-05–2018-07-04
Koordinatsystem:	SWEREF99TM 1800
Höjdsystem:	RH2000
Projektledare:	Matilda Nohrstedt
Rapportansvarig:	Matilda Nohrstedt
Fältpersonal:	Matilda Nohrstedt, Johan Klange, Philip Bergström
Kvalitetssäkring:	Marta Lindeberg
Planer och layout:	Ida Söderström, Matilda Nohrstedt
Fyndfotografi:	Stefan Gustafsson
Fynd:	Fynden förvaras hos Arkeologikonsult i väntan på fyndfördelning

Fornminnesregistret (FMIS) har stängts ner sedan början av 2019 och ersätts av Kulturmiljöregistret (KMR). I denna rapport hänvisas till både RAÄ-numren i FMIS och lämningsnummer i KMR i kartor och text.

BILAGA 1. FYNDTABELL, KERAMIK

Rum	Kxt-nr	Del-nr	Fynd-nr	Antal	Sten-gods	Flint-gods	Fajans-gods	Yngre rödgods	Porslin	Ler-gods	Vit-gods	Kärtyptyp	Del	Datering	Observationer	Gallrad
1-2	101	100	1	1				x				Trebensgryta	Rörskaff	1670-1740	Brun glasyr på insidan gulaktig glasyr på handlagets ovensida. Avtryck på var sida, strax nedanför rörskaffet.	x
1-2	101	100	2	4			x					Skål	Botten, mynning, buk		Blomstermotiv i blått på vit bakgrund	
1-2	101	100	3	8					x			Skål	Botten, mynning	1600-1750	Grönglaserad på utsidan och ljusgul glasyr på insidan, nederländskt vitgods	
1-2	101	100	4	1				x				Trebensgryta	Mynning med hänkel		Brunglaserad på insidan, endast enstaka fläckar av glasyr på insidan, rosarött gods	x
1-2	101	100	5	9			x					Botten, buk, hänkel?		1625-1725(60)	Fragment av ett fajanskrus med rödaktigt gods med vit glasyr. Fajansen har kina-inspirerad dekor av en blå naturscen med ett ansikte av en hattbeklädd människa. Troligen Delft, Nederländerna men liknande keramik gjordes även i Tyskland.	
1-2	101	100	6	3		x						Mynning			Vit bakgrund med ljusblå scen.	
1-2	101	100	7	2			x					Mynning, botten			Vit bakgrund med ljusblått mönster. Culvitt gods. Den blå färgen har blivit ut på den vita bakgrunden.	x
1-2	101	100	8	2				x				Mynning			Mycket hårt brända, godset har blivit grållia, mörkgrön glasyr på kärlets insida.	x
1-2	101	100	9	15		x						Fat	Botten, sida, kant		Vitglaserat flintgods. Alla utom ett fragment tillhör fat. Ett av fragmenten har blå dekor, möjligen av ett blad.	x
1-2	101	100	10	35				x				Trebensgryta, skål, fat, rörskaff	Fot, mynning, buk, rörskaff, hank	1600-1800	Rödgods med vitlerengobe, hemring och gröna ränder. Brunglasyr på insidan av flera av fotfragmenten till trebensgryta och grön glasyr på utsidan. Två bukfragment med grov räffling och gulbrun glasyr. Två fragment av skålar med randiga mönster, varav en vidare. Glasynen har delvis försvunnit. En vid skål med ljusgrön färg, vid öppning. Rörskaff, tre med rester av brunaktig glasyr. Troligen sent 1600-tal eller 1700-tal. En skärva med blank och rödaktig glasyr. Två skärvor från ett fat med engobeglasyr. Ett fragment med små räfflor på utsidan; eldpåverkat med brun glasyr på insidan. Hank med brun glasyr på insidan, oglaserad med sotig utsida. Brun skål med gult cirkelemönster i botten.	x

Bilaga 1. Fyndtabell, keramik, forts.

Rum	Kxt-nr	Del-nr	Fynd-nr	Antal	Sten-gods	Flint-gods	Fajans-gods	Yngre rödgods	Porslin	Ler-gods	Vit-gods	Kärltyp	Del	Datering	Observationer	Gallrad
1-2	101	100	12	4							x		Buk		Klar grön glasyr på både in- och utsidan.	x
3	153	102	1	1						x			Buk	1675-1775	Stafordshire-typ, slijware. Dekor med glaserad baksida och gul bakgrund med böljande brun marmorering.	
3	153	102	2	1			x					Trebensgryta	Mynning med hänkel	1600-1750	Holländsk trebensgryta av glaserad rödgods just brunröd färg, mycket likt godset.	
3	153	102	3	3			x					Skål,	Botten, buk, mynning		Trolig skål med rundad botten. På utsidan av botten finns en liten fläck med brun glasyr, oglaserad i övrigt. Troligen haft en rund fötlist som spjälkats bort.	
3	153	102	4	3	x							Krus	Botten och buk	1600-1750	Mineralvattenkrus av stengods med tummad/vågig fot och rundad buk. Äldre sellerkrus har påträffats med denna form, inget sigill eller brunsmärke finns då ovarsidan av buken inte återfunnits. Proveniensen går inte att bestämma.	
3	153	102	5	1			x						Buk		Fajans med beigevitt, krackelerad glasyr på utsidan och vit bakgrund med blått växtmotiv(?) på insidan. Motivet påminner om fnr: 101:100:5.	x
3	153	102	6	1			x						Botten		Blått mönster på vit bakgrund. Den blå glasyren har blött ut och färgat även vita ytor. Godset är gulvitt/benvitt. Mönstret är detsamma som bottenbiten i fnr: 101:100:7.	x
8-9	133	101	1	1					x				Buk		Vit bakgrund med vertikala blålla blomster-rankor skilda av dekorativa mönsterränder.	x
8-9	133	101	2	1				x					Hänkel		Föringskruka, felbränd med skräp som fastnat i den grönaktiga glasyren.	
8-9	133	101	3	7				x					Mynning, fot		Mynningsfragment från fyra rödgods-krukor, tre med ljusgrön-gul glasyr. Två är glaserade på insidan och en med samma glasyr på utsidan. Två av dessa framstår felbrända med lerskräp som fastnat i glasyren. Tre fötter till trefotsgrytor i olika storlekar varav en är skevt böjd och bär fläckar av grön glasyr. Alla är skarpt klippta i botten - oanvända?	x
8-9	133	101	4	1	x							Krus	Mynning		Mynningsfragment av ett Selterskrus med ljusbrun glasyr.	x

Bilaga 1. Fyndtabell, keramik, forts.

Rum	Kxt- nr	Del- nr	Fynd- nr	Antal	Sten- gods	Flint- gods	Fajans	Yngre röd gods	Porslin	Ler- gods	Vit- gods	Kärtypp	Del	Datering	Observationer	Gallrad
10	144	103	1	1				x				Fat	Botten		Röd gods fat med engobe. Glasuren är matt och har krackelerat jämnt och fint. Färgen som använts är vitt, turkos/blått och brun-beige. Dekoren är med växtmotiv. List på underdelen.	x

BILAGA 2. FYNDTABELL, KAKEL OCH KRITPIPOR

Rum	Kxt-nr	Del-nr	Fynd-nr	Objekt	Antal	Datering	Observationer	Gallrade fynd
1-2	101	201	1	Kakel	1		Oglaserad kakellist med växtdekor	
1-2	101	201	2	Kakel	1	1600-/1700-tal	Kakellist med grönlammig färg.	x
1-2	101	201	3	Butelj	1	1700-tal	Mynning från 1 stop. Mynningen är utsvängd i tjockt glas. Ringen runt mynningen sitter ca 0,01–0,015 m under mynningen och är ditsatt för hand. Ljusgrönt glas med glaspest.	x
1-2	101	201	4	Pipa	1	1710–1790	Fragment av holländskt kritpipshuvud med tudorros 6.0/6.0. 1710–1790. Smal klack. Mynningen är avslagen.	
1-2	101	201	5	Pipa	1		Fragment av piphuvud. Odekorerad, förutom millningen runt mynningen. Smal klack. Polerad.	
1-2	101	201	6	Pipa	1	1692–1846	Klackmärke IK?S alternativt SK?! med rund prickram, halva det förmodade K:et är borta. Millning runt mynningen. Troligen är pipan nederländsk från Goudaområdet.	
1-2	101	201	7	Pipa	1	1705?	Fragment av nederländskt kritpipshuvud från Goudaområdet, millning runt mynning. Klackmärke med krönt P. Odekorerad.	
1-2	101	201	8	Pipa	1		Fragment av kritpipshuvud. Klackmärke med M vid den högre nedsidan av klacken?	
1-2	101	201	9	Pipa	1	1650–1750	Kritpipsskaft med holländsk dekor "ögon-rill-ögon".	
1-2	101	201	10	Pipa	2		Kritpipsskaft med holländsk dekor "ögon-rillband".	
1-2	101	201	11	Pipa	1	1650–1800?	Kritpipsskaft med holländsk dekor "tagg-rill" därefter avbruten.	
8-9	133	200	1	Kakel	3	1600-/1700-tal	Kakel med växtmotiv i mörkgrön glasyr. En kröndel och två bitar plant kakel. Delarna är skeva, hårt brända med skräp som sitter fast i glasyren. Liknande kakel påträffades vid utgrävningen av Helgeandsholmen, Nordiska museet (https://digitaltmuseum.se/011023472202/kakel).	
8-9	143	202	1	Kakel	1		Kakel med växtdekor, turkosa blad mot mörkblå bakgrund.	
8-9	133	200	2	Kakel	6		Kakel som är mycket hårt bränt, nästan alla har blivit gråliga i godset, nästintill förslaggade. Dessa verkar ha samma grön-svarta glasyr som kakelfyndet i fnr: 8:200:1. Alla dessa är även skeva i formen. Ett av fragmenten är glaserat i en ljusare grön med engobeliknande yta på ett rött gods, ej eldpåverkat.	x
8-9	143	202	2	Kakel	1		Krönfragment av ett vitglaserad kakel på gult gods. Trolig växtornamentik syns inramad i rektanglar.	x
Lösfynd rum 6	6	203	1	Kvarnsten	1		Kvarnstenen är rund, konvex på ena sidan och flat på andra. Den är 0,09–0,14 meter tjock, som tjockast i mitten. I mitten finns ett cylinderformat hål som är 0,12 meter i diameter. Sidorna såväl som den konvexa sidan är ojämna, spår efter tillverkningen? Kvarnstenens totala diameter är 0,745 meter. Påträffades troligen vid schaktning av korridor, rum nr 6.	

BILAGA 3. RUMSBESKRIVNING

Rums- nr	Observationer	Schaktbotten (m.ö.h.)
1-2	Rummet var cirka 60 kvadratmeter stort med inåtlutande grundmurar i betong (48 kvadratmeter i botten). Rummet grävdes ned ca 1,3 meter. Vid schaktbotten påträffades resterna av en rustbädd, 110, av stockar liggande i samma riktning som rummet. Övan rustbädden påträffades ett tjockt, svart utfyllnadslager (101) med keramik daterad till 1600–1750-tal. Vid ungefär samma djup som rustbädden låg påträffades även 9 pålar varav fem av dessa låg på en rad längs med den östra sidan av trästocken 106 i rustbädden. I rummets nordöstra hörn låg en modern brunn som kan ha stört eventuell fortsättning på rustbädden.	+0,09
3	I rummet påträffades ett utfyllnadslager 153. Inga konstruktioner påträffades i rummet. Vid rummets dörröppning påträffades en rest av en stock som var 0,5 meter lång och 0,12 meter bred.	+0,09
4	Under det moderna fyllet påträffades en träkonstruktion (147) i rummets norra del. Fyllnadsmassorna bestod av brun, sandig silt med grus och småsten, även tegelkross förekom. I den södra delen av rummet påträffades två mycket välbevarade stockar. Dessa låg i nordnordostlig-sydsydvästlig riktning och var 4,7 meter långa, lagda så att stockarna till störst del även låg under golvet till rum 6.	-0,15, +0,55
5	Första 0,3 metrarna bestod fyllningen av tegelkross och ett grått sandigt lager med småsten. Inga fynd, dock påträffades huggen gatsten både modern kubisk samt äldre gatsten med rektangulär form. Under påträffades ett mörkgrått lager bestående av torr, sandig silt. Litet organiskt material. Lagret innehöll raseringsmassor i form av cement/kalkbruk, sten och småsten. Enstaka kritpipskäft. Troligen delvis störd av tidigare urschaktning för hisschaktet.	-0,05, +0,55
6	Övervakades ej av arkeolog. Dock var det troligen här, i den västra delen som lösfyndet av en kvarsten (fnr: 6:203:1) påträffades.	+0,09, +0,17, +0,7
7	Avskrivet	+0,09
8-9	Rummet var cirka 53 kvadratmeter stort med inåtlutande grundmurar i betong. Vid schaktbotten påträffades resterna av en rustbädd, 146. Övan rustbädden påträffades flera utfyllnadslager. Två provgropar som gjordes i rummet visade att både utfyllnaderna och rustbädden fortsatte ned under schaktbotten.	+0,29, +0,39
10	Fyllningen i rum 10 består av tegelkross, grå sand och modernt material som asfaltkross. En mindre provgrop grävdes var en del av en rustbädd kunde observeras. Inga träkonstruktioner påträffades, rustbädden som syntes i provgropen låg under schaktdjupet.	+0,15
11-12	Efter bedömning av provgrop bestämdes att ingen arkeologisk övervakning behövdes. Endast recent utfyllnadsmaterial.	+0,21, +0,51
13-14	Efter bedömning av provgrop bestämdes att ingen arkeologisk övervakning behövdes. Endast recent utfyllnad.	+0,31
15	Rummet bedömdes utifrån en provgrop inte behöva schaktövervakning då endast utfyllnadsmassor påträffades med recent material påträffades.	+0,565
16	Endast uppblandade utfyllnadsmassor påträffades i rummet. Schaktningen övervakades därför ej.	+0,565
17	Rummet ansågs för litet för att kunna ge vidare information. Schaktningen av rummet övervakades därför inte.	+0,565
18	Rummet ansågs för litet för att kunna ge vidare information. Schaktningen av rummet övervakades därför inte.	+0,565
19	Rummet ansågs för litet för att kunna ge vidare information. Schaktningen av rummet övervakades därför inte.	+0,565
20	Rummet ansågs för litet för att kunna ge vidare information. Schaktningen av rummet övervakades därför inte.	+0,565
21-26	Rummet schaktövervakades endast delvis av arkeolog då fyllningen i rummet främst bestod av förmodad påförd blålera. I rummets sydöstra del påträffades ytterligare del av en rustbädd, 151. I en provgrop gjord i rummets sydvästra hörn påträffades en grundsten och stockar som förmodas höra till husets grundkonstruktion, eller möjligen ett äldre hus. I rummets nordvästra hörn påträffades ett kluster av tre pålar, 150.	+0,565

BILAGA 4. KONTEXTBESKRIVNING

Kxt-nr	Objekt	Beskrivning	Tolkning	Rum
100	Påle	Påle när den södra väggen. 0,26 meter i diameter.	Påle	1-2
101	Lager	Svart, sandig silt med kol, sot, lerinslag och tegelkross. 0,53 meter tjockt. Fynd av obränt ben, ostronskal. Keramik i form av fajans, rödgods. I lagret ligger även sten och stenblock med byggnadsdetaljer av huggen sten. Lagret täcker alla pålar i rummet. Det är jämnt undertill men infiltrerat ovanifrån av sandiga utfyllnadsmassor.	Tramphorisont	1-2
102	Stenansamling	Utgår, ingår i lager 121.	-	-
103	Påle	Påle 0,16 meter i diameter, delvis ruttan.	Påle	1-2
104	Påle	Påle, 0,12 meter i diameter och välbevarad. Den är snett avkapad.	Påle	1-2
105	Påle	Påle, 0,22 meter i diameter.	Påle	1-2
106	Träkonstruktion	Liggande stock(ar) i nord nordväst-syd sydostlig riktning, 0,18 meter tjock, 7,5 meter bevarad längd. Då stockarna är mycket dåligt bevarade, delvis endast träfiber och en rödbrun färgning mot det underliggande grusiga materialet är det osäkert om träkonstruktionen utgörs av en eller flera stockar. Knuttimrad med 109 som ligger ovan 106.	Del av 110	1-2
107	Träkonstruktion	Stocken är parallell med 106, och ligger i nordnordvästlig-sydsydöstlig riktning. Den är 0,2 meter tjock och 3,24 meter av dess längd är bevarad. Stocken har skurits både i norr och i söder. Stocken överlagrar 108 med ett tunt skikt sand emellan. Dess underdel är delvis förmultnad.	Del av 110	1-2
108	Träkonstruktion	Stocken ligger i nordnordvästlig-sydsydöstlig riktning, under 107 med ett tunt skikt sand emellan. Dess tjocklek är 0,17 meter och bevarad längd är 4,75 meter, stocken är skuren i söder och i möjligen även i norr. Stocken 111 överlagrar dess södra ände.	Del av 110	1-2
109	Träkonstruktion	Stocken ligger i ost nordostlig-väst sydvästlig riktning, 0,19 meter tjock och cirka 2,16 meter av dess längd är bevarad. Stocken är förmultnad åt öst, samt delvis i väst.	Del av 110	1-2
110	Träkonstruktion	Träkonstruktionen omfattar kontexterna 106, 107, 108, 109, 111 samt gruslagret 112 som ligger inom stockarnas begränsning. Träkonstruktionen är dåligt bevarad men i sydväst syns ett knuttimrat hörn. I konstruktionen låg även en mängd större skarpkantade stenar cirka 0,3-0,5 meter stora. Konstruktionen täcker nästan hela rum 1. I öst följs den även av en pårad som kan tillhöra konstruktionen. Träkonstruktionen följer rummets/kvarterets riktning.	Stenkista/rustbädd	1-2
111	Träkonstruktion	Dåligt bevarad stock som ligger över 108. Cirka 0,16 meter i diameter och 0,4 meter lång. Stocken ligger i ost nordostlig-väst sydvästlig riktning, stocken ligger parallellt med 109.	Del av 110	1-2
112	Utfyllnad	Lager innehållande grus och småsten. Det är grått i färgen och fyndtomt. Det skiljer sig tydligt från omkringliggande lager som är feta, leriga med silt. Sanden i lagret är, närmast 107 och 108 i sydväst, rödaktig. Lagret finns inte utanför stockarna. Lagret verkar utgöra fyllnaden inom konstruktionen 110.	Utfyllnad i 110	1-2
113	Påle	Påle, 0,25 meter i diameter.	Påle	1-2
114	Påle	Påle 0,22 meter i diameter.	Påle	1-2
115	Påle	Påle, 0,16 meter i diameter.	Påle	1-2
116	Påle	Påle, 0,24 meter i diameter.	Påle	1-2
117	Påle	Påle, 0,17 meter i diameter.	Påle	1-2
118	Lager	Grått lager på sydöstra sidan av 110. Ej undersökt, endast framtaget. Innehöll aska och kalk.	-	1-2
119	Recent störning	Betongfundament som löpte tvärs över rummet i ost nordostlig-väst sydvästlig riktning, cirka 4,7 meter lång och 0,3 meter tjock.	Recent störning	1-2
120	Recent störning	Modern sandig utfyllnad med makadam.	Recent material	1-2
121	Utfyllnad	Brun sand med enstaka stenar/betongbitar i. Ca 0,9 meter tjockt. Under kommer det fyndförande kulturlagret 101. Även stenblock (0,3-0,5 meter stora) förekom i lagret.	Utfyllnad	1-2
122	Recent störning	Modern brunn i rummets nordöstra hörn, troligen samtida med betongfundamentet 119, då fyllningen mellan dessa är singel.	Recent störning	1-2
123	Träkonstruktion	Liggande stock i ostnordostlig-västsydöstlig riktning, delvis träfiber. Ligger i gruslagret 112 och är en del av träkonstruktionen 110. Dess tjocklek är cirka 0,2 meter och bevarad längd är 1,57 meter.	Del av 110	1-2
124	Träkonstruktion	Liggande träkonstruktion i ostnordostlig-västsydöstlig riktning, delvis träfiber. Ligger på gruslagret 112 och är en del av konstruktionen 110. Dess tjocklek är cirka 0,16 meter och bevarad längd är 1,5 meter.	Del av 110	1-2

Bilaga 4. Kontextbeskrivning, forts.

Kxt-nr	Objekt	Beskrivning	Tolkning	Rum
125	Träkonstruktion	Stocken ligger i nordnordvästlig-sydsydöstlig riktning, 0,15 meter tjock och 1,48 meter bevarad längd.	Del av 110	1-2
126	Träkonstruktion	Stocken ligger i ostnordöstlig-västsydvästlig riktning, den är 0,16 meter tjock och 1,5 meter bevarad längd. Delvis endast träfiber.	Del av 110	1-2
127	Träkonstruktion	Liggande trästock i nordnordvästlig-sydsydöstlig riktning, 0,16 meter tjock och framtagen längd cirka 0,88 meter. Stocken är delvis förmultnad och delvis träfiber. Stocken fortsatte åt norr, dock under schaktbotten.	Del av 146	8-9
128	Träkonstruktion	Liggande trästock i nordnordvästlig-sydsydöstlig riktning, 0,1 meter tjock och 2,11 meter är bevarad av dess längd. Ligger på rad emellan stockarna 127 och 129.	Del av 146	8-9
129	Träkonstruktion	I det nordöstra hörnet av rum 8 låg ytterligare en stock i nordnordvästlig-sydsydöstlig riktning. Tjocklek 0,11 och 1,05 meter bevarad längd.	Del av 146	8-9
130	Träkonstruktion	Parallell med trästockarna 131 som låg i nordnordvästlig-sydsydöstlig riktning. Stocken var 0,12 meter i diameter och runt 0,48 meter av dess längd var bevarad.	Del av 146	8-9
131	Träkonstruktion	Stocken var störd av en av de tidigare provgroparna i södra delen av rummet. Stocken låg i nordnordvästlig-sydsydöstlig riktning. Tjockleken var 0,16 meter och 1,92 meter av dess längd var bevarad och kunde tas fram, fortsatte i norr under schaktjupet.	Del av 146	8-9
132	Träkonstruktion	Stocken ligger i den västra delen av rum 8. Bevarad längd var 2,11 meter, den såg ut att vara avhuggen i båda ändarna. Dess tjocklek uppgick i 0,18 meter. Den låg i nordnordvästlig-sydsydöstlig riktning.	Del av 146	8-9
133	Utfyllnads-lager?	På stockarna låg ett brunt, luftigt kulturlager som utgjordes av förmultnat trä med grus och småsten. Bland keramiken framkom här felbränt grönt-svart bladkaker samt felbränd keramik. Lagret täcker hela den östra delen av rummet.	Utfyllnadslager?	8-9
134	Träkonstruktion	Liggande stock i ostnordöstlig-västsydvästlig riktning. 1,45 meter lång och tjockleken mellan 0,17-0,18 meter.	Del av 146	8-9
135	Träkonstruktion	Liggande stock, 0,83 meter bevarad längd och 0,06-0,17 meter tjock. Kraftigt förmultnad. Stocken låg i ostnordöstlig-västsydvästlig riktning.	Del av 146	8-9
136	Påle	Påle intill 134. Mycket välbevarad, troligen rund, endast verkets kärna sticker upp. Denna är oval, 0,09x0,11 meter i diameter.	Påle	8-9
137	Påle	Påle intill 136. Troligen rundad. Den är 0,16 meter i diameter.	Påle	8-9
138	Träkonstruktion	Stocken ligger i mitten av rummet i nordnordvästlig-sydsydöstlig riktning. Stocken är minst 2,3 meter lång men dyker ned under schaktbotten i norr. Dess tjocklek är 0,12-0,16 meter. Ligger runt +0,25 meter över havet.	Del av 146	8-9
139	Träkonstruktion	Stocken ligger längs rummets norra vägg i ostnordöstlig-västsydvästlig riktning. Den är cirka 0,14 meter i diameter och minst 4 meter lång. Den försvinner under schaktjupet i väst. Den är delvis illa bevarad men har väldigt tätt med kvistar till skillnad från övriga stockar - möjlig gran?	Del av 146	8-9
140	Utfyllnad	Ljusgrå finsandig påförd blålera. Fet i konsistensen och blågrå i färgen. Under påträffas grov strand/fint grus. Väster om leran är lagret stenblandat och innehåller en del kakel.	Utfyllnad	8-9
141	Provgrop	Provgropen gjordes för att se botten av den norra väggen. Gropen blev 0,9 meter djup (-0,51 meter över havet). Överst låg ett grått, fett siltlager med grov sand och småsten, 0,3 meter tjockt. Under låg ett tjockt, fett svart kulturlager med organiskt material. Trä syntes i botten av gropen samt i dess västra schaktkant vilket kan innebära att det finns ytterligare nivåer av rustbädden bevarade under både recenta och äldre fyllnadsmassor (det organiska lagret).	Provgrop	8-9
142	Provgrop	Provgropen gjordes vid den södra väggen i rum åtta. Gropen blev 0,4 meter djup och gjordes i samma syfte som 141, för att exploatören skulle kunna se konditionen på byggnadens grundmurar. Längs dess norra schaktkant låg en mycket välbevarad stock i ostnordöstlig-västsydvästlig riktning. Stocken låg strax under stocken 134. Stocken låg i det grå, feta siltlagret med grov sand och småsten som kunde observeras i den norra provgropen 141.	Provgrop	8-9
143	Raseringslager	Lagret utgör den recenta fyllnaden i västra delen av rum 8-9. Fyllningen bestod främst av ljusbrun sand, som här var tjockare än i det övriga rummet. Dock innehöll det här även skarpkantade stenblock med märken efter borkkärnor. Inom begränsningen fanns inte samma tegelskikt som i den östra delen av rummet. Tegelskiktet var här 0,1 meter djupt och det ovanliggande sandiga och steniga materialet var 0,1-0,9 meter djupt.	Rasering	8-9

Bilaga 4. Kontextbeskrivning, forts.

Kxt-nr	Objekt	Beskrivning	Tolkning	Rum
144	Utfyllnad	Utgör utfyllnadsmassorna i rum 10. Massorna bestod överst av ett tjockare skikt med tegelkross som låg på ett modernt material som innehöll asfalt, grå sand delvis i kockor. Vid väggen grävdes en mindre provgrop, djupare än schaktbotten var i trästockar observerades. Troligen hör dessa till rustbädden 146.	Utfyllnad	10
145	Tramphorisont	Kompakt lager i rum 8. Lagret är ej undersökt men verkade ligga som en kompakt tramphorisont på ett grusigt åsliknande utfyllnadsmaterial. Tramphorisonten verkar tjockare åt öster.	Tramphorisont	8–9
146	Rustbädd	I rustbädden ingår kontexterna: 127–132, 134–135, 138–139. Stockarna ligger glest och har kanske inte varit sammanfogade. Flera är mycket illa bevarade och några ligger delvis under schaktbotten vilket innebär att det inte går att säga säkert om stockarna varit fästade i varandra eller legat fritt som armering i utfyllnadsmassor. I provgroparna 141 och 142 påträffades trästockar liggandes i samma riktning runt 0,5 meter djupare. Det går inte att avgöra hur många lager av stockar konstruktionen utgör. Men funktionen bör vara som rustbädd. Rustbädden är ej undersökt då den ligger på schaktbotten.	Rustbädd	8–9
147	Träkonstruktion	Trästock i nordnordvästlig–sydsydöstlig riktning. Påträffas runt -0,15 meter under havet. Stocken fortsatte in i den södra schaktväggen och var troligen avgrävd åt norr. Bevarad och framtagen längd var således 1,9 meter. Dess tjocklek varierade mellan 0,19–0,25 meter. Den var delvis murken, med runt tvärsnitt. Viss mängd kvistar kunde observeras.	Rustbädd?	4
148	Träkonstruktion	Träkonstruktion med två parallella stockar som låg in under tröskeln till rum 7 på +0,72–0,99 meter över havet. Stockarna var mycket välbevarade med runt tvärsnitt, 0,26 meter tjocka. Ej avbarkade. De var 4,6 meter långa och låg på sandiga, stenbemängda utfyllnadsmassor. På vardera sida om stockarna ligger ytterligare rester av trästockar. Dessa är dock kortare och kan tolkas som att de endast är utfyllnad i massorna. Stockarna låg på ett brunt utfyllnadslager av sand och grus, småsten och tegelkross. Lagret var fyndtomt.	Utfyllnad	4
149	Provschakt	I schaktet framkom en träkonstruktion med två liggande stockar i nordnordvästlig–sydsydöstlig riktning. Stockarna var sammanfogade med en tunnare träplanka som låg i vinkel från stockarna. Möjlig rustbädd? Schaktet var mestadels fyllt av ren blåleran. Längs schaktets norra sida påträffades ett tjockt organiskt kulturlager som låg på blåleran. Lagret bestod av kvistar, bark, grenar etc. Blåleran var troligen inte naturlig för platsen utan påförd. I schaktet hittades även en huggen sten -från den äldre husgrunden? Schaktets djup var 0,65 meter i väster och 0,5 meter i öster. Träkonstruktionen fortsatte troligen ned under schaktjupet men då schaktet vattenfylldes gick det inte att se. Provschaktet gjordes i rummets sydvästra hörn.	Provschakt	21–26
150	Pålansamling	Tre pålar som bildar en liksidig triangel med en meters sida, 0,25 meter i diameter. Pålarna var avbarkade men fortfarande med runt tvärsnitt. Pålarna påträffades direkt under betonggolvet vilket kan tala för att de har en yngre datering.	Pålansamling	21–26
151	Rustbädd	Rustbädd bestående av fem liggande stockar och tre stående plankor. Rustbäddens dimensioner var 5x4,6 meter. Stockarna ligger i samma riktning som övriga rustbäddar ostnordöstlig–sydsydvästlig riktning samt en längre stock i nordnordväst–sydsydöstlig riktning. Stockarna var 0,23 meter tjocka och hade två motstående sidor som var planhuggna medan övriga endast var avbarkade. Två av stockarna låg på en högre nivå och det är troligt att rustbädden utgjorde de nedersta varvet av den ursprungliga konstruktionen. I konstruktionens södra del påträffades tre grova, stående plankor vars tvärsnitt var 0,25x0,08 meter. Inuti ramverket som utgjordes av rustbädden var fyllningen av granris och sly.	Rustbädd	21–26
152	Provgrop	Provgropen gjordes i västra delen av rum 6. Schaktbotten låg på 0,07 meter över havet. Fyllnadsmassorna bestod av Grå-gråbrun grusig sand med småsten och enstaka bitar tegel samt fläckar med siltig lera. Inget av arkeologiskt intresse påträffades.	Provgrop	6
153	Utfyllnadslager	Utfyllnadslager i rum 3. Lagret var i botten svart och fett med tegelkross, tegelbitar av både tegelstenar och taktegel. Det bestod av silt med kolinslag. Högre upp var lagret gråare och väldigt torrt. Det enstaka odekorerade kritpipsskafat påträffades samt keramik i form av stengods, fajans och rödgods. Bland fynden fanns även obrända ben. I den övre fyllningen påträffades även planglas och järnskrot.	Utfyllnad	3

Rapporter från Arkeologikonsult 2019:3115